

Èpistolârnoe i dnevnikovoe nasledie mongoloveda

O.M. Kovalevskogo (1828–1833 zz.),

podgot. k izd., predisł., komment. i ukazateli O.N. Polânskoj, Ulan-Ude: Izd. Burâtskogo gosuniversiteta, 2008

Autorka opracowania Oksana Nikolajewna Polańska jest doktorem nauk historycznych i docentem Buriackiego Uniwersytetu Państwowego. W swojej pracy badawczej zajęła się głównie dorobkiem naukowym prof. Józefa Kowalewskiego. Opublikowała też dwie monografie na jego temat.

Józef Kowalewski uważany jest za pioniera studiów mongołoznawczych. Pod jego kierunkiem utworzono w 1833 r. na Uniwersytecie Kazańskim pierwszą w Europie Katedrę Języka Mongolskiego. Imperialna polityka nastawiona na ekspansję na Wschód wymagała gromadzenia wiedzy na temat narodów azjatyckiej części Rosji. Dlatego w pierwszej połowie XIX w. ukształtowała się nowa dyscyplina uniwersytecka — studia mongołoznawcze. Miały one wymiar zarówno teoretyczny, jak i praktyczny. Jej powstanie poprzedził okres pięcioletnich badań na wschodniej Syberii, Zabajkału, Mongolii i Chinach, które zaowocowały pracami z zakresu języka mongolskiego, historii narodów mongołojęzycznych oraz buddyzmu. Interesujące są początki kariery naukowej Kowalewskiego, który w 1824 r. za uczestnictwo w Towarzystwie Filomatów został zesłany na Uniwersytet Kazański w celu studiowania języków wschodnich. Dzięki niemu mongołoznawstwo stało się jednym z głównych kierunków światowej orientalistyki. Zakres jego badań obejmował język, literaturę, etnografię, historię, kulturę materialną i religię. Swoją naukową karierę zakończył jako profesor historii na Uniwersytecie Warszawskim.

W historiografii rosyjskiej szczególnie doceniono zasługi Kowalewskiego. W przedmowie (s. 3–14) autorka omawia dotychczasowe opracowania rosyjskich badaczy na temat jego działalności. Zajmowali się nim historycy, lingwiści i biografowie. W setną rocznicę urodzin uczonego J. Talko-Hryniewicz wydał w 1902 r. pracę na temat jego życia i działalności¹. Wśród współczesnych polskich badaczy na znaczenie dorobku Kowalewskiego zwrócił uwagę A. Kuczyński. Autorka zauważa, że również wielu badaczy z Europy Zachodniej z zainteresowaniem śledziło postępy ośrodka w Kazaniu.

Polanowska stawia sobie za cel ponowne, dokładne przestudiowanie etapów podróży Kowalewskiego do Mongolii i Chin w latach 1828–1833 na podstawie dokumentów archiwalnych. Tylko ich rzetelna analiza pozwoli uniknąć subiektywnej oceny. Zamieszczone tu listy, adresowane do opiekuna Kazańskiego Koła Naukowego M.N. Musina-Puszkina, znajdują się obecnie w Narodowym Archiwum Republiki Tatarstan. W niniejszym tomie zostały zestawione w porządku chronologicznym, co daje możliwość pokazania dynamiki rozwoju wydarzeń podczas ekspedycji. Dzienniki rekompensują przynajmniej częściowo

¹ Ū. Tal'ko-Gryncevič, *K stoletiiu so dnâ roždeniâ Osipa Mihajloviča Kovalevskogo*, Irkutsk 1902.

niedostatek materiałów na temat historii Mongołów i Buriatów, które zostały zniszczone podczas pożaru w Warszawie. W „okresie kazańskim” Kowalewski przygotował do druku wiele prac na temat Wschodu i buddyzmu, lecz tylko część z nich udało mu się opublikować. U schyłku XIX w. bibliotekę przejęła Kazańska Akademia Duchowna.

Rozdział I (s. 15–38) Polanowska poświęciła procesowi powstania i rozwoju Uniwersytetu Kazańskiego jako centrum studiów wschodnich w pierwszej połowie XIX w. Wówczas Imperium Rosyjskie rozszerzało swą ekspansję terytorialną na Wschód, by osiągnąć cele gospodarcze i strategiczno-wojskowe. Znajomość języka, kultury, zwyczajów i mentalności mieszkańców krajów azjatyckich była konieczna do nawiązania stosunków dyplomatycznych. Dlatego w tym okresie ukształtowała się kazańska szkoła orientalistyki. Wybór Kazania na centrum naukowo-badawcze imperium był uwarunkowany jego położeniem geograficznym — na styku Europy i Azji.

Rozdział II (s. 39–120) zawiera spuściznę epistolarną Kowalewskiego. Jego listy znajdują się w rękopiśmienniczych zbiorach archiwalnych w Rosji, na Litwie i w Polsce. Bogaty zbiór korespondencji posiada też Narodowe Archiwum Republiki Tatarstan (HAPT). Tam właśnie złożono listy Kowalewskiego do Musina-Puszkina, uczonego Rady Uniwersytetu Kazańskiego. Korespondencja ta naświetla różne aspekty wyprawy badawczej Kowalewskiego jako badacza Wschodu. Obejmowały one: studiowanie języka mongolskiego w Irkucku pod kierunkiem A. W. Ihumnowa, poznawanie warunków bytowych i kultury duchowej mongołojęzycznych narodów.

W zbiorze archiwalnym znajdują się również ważne informacje na temat 11. Rosyjskiej Misji Duchowej w Pekinie, w której uczestniczył też Kowalewski. Poznajemy jego związki z angielskimi misjonarzami działającymi wśród Buriatów na początku XIX w. Zbiór zawiera także materiały uczonego z pracy nad słownikami, gramatyką i chrestomatią o Buriatach, których los związany był z Uniwersytetem Kazańskim oraz o jego działalności, kiedy pełnił funkcję kierownika Katedry Języka Mongolskiego (od 1833) na tej uczelni. Szczególną uwagę poświęca Buriatom. Z listów poznajemy nazwiska buriackich działaczy społecznych, przedstawicieli syberyjskiej inteligencji, którzy pomagali mu w studiowaniu języka mongolskiego.

W oddziale rękopisów Uniwersytetu w Sankt Petersburgu znajdują się jeszcze dwie teczki z korespondencją, jaką Kowalewski otrzymał od innych badaczy Wschodu, znajomych i przyjaciół.

W listach z Irkucka rozprawia o swej kolekcji buddyjskich ksiąg sakralnych oraz ich studiowaniu pod kątem językowym i doktrynalnym. Postawił sobie za cel poznanie religii buddyjskiej — nazywa ją tu najczęściej lamajską. Opowiada o współpracy z angielskimi misjonarzami, którzy żyjąc już kilka lat wśród Buriatów, mają o nich sporą wiedzę.

Rozdział III (s. 121–209) jest publikacją dziennika, jaki badacz prowadził w 1830 r. Stanowi on jednocześnie źródło wiedzy na temat historii Mongolii i Chin pierwszej połowy XIX w. Obecnie wiadomo o istnieniu trzech dzienników Kowalewskiego (w Wilnie, Kazaniu i Sankt Petersburgu). Są to dokumenty z wyprawy badawczej do Zabajkala, Mongolii i Chin w latach 1828–1833. Dokument zawiera dokładne informacje o tych krajach: geograficzne, etnograficzne, historyczne, obserwacje na temat religii, obyczajów, materiały o architekturze, warunkach bytowych społeczeństwa mongolskiego i chińskiego oraz ich charakterystykę porównawczą. Dziennik trafił do Rosji (w 1929) po stu latach od swego powstania jako rękopis nieznanego autora. Kowalewski był wówczas uczestnikiem Pekinńskiej Misji Duchowej. W centrum jego uwagi znalazła się sytuacja polityczna i ekonomiczna oraz dzieje Mongolii. Interesują go zwłaszcza detale etnograficzne związa-

ne z bytem Mongołów. Prezentuje je w kontekście zmiany społecznej, czyli wpływu Chin na rozwój tego narodu. Dziennik prowadzony w 1830 r. liczy 76 stron i stanowi tylko część całej serii wspomnień. W komentarzach autorka zwraca uwagę przede wszystkim na osoby, które przyczyniły się do naukowego sukcesu Kowalewskiego: tłumaczy, misjonarzy, duchowieństwo buddyjskie, syberyjską inteligencję, którzy pomogli mu w zebraniu rękopisów i buddyjskich ksiąg. Polańska opracowała te teksty według współczesnych zasad pisowni, jednak z zachowaniem osobliwej stylistyki autora.

Ostatnie części tomu to: wykaz nazw własnych (s. 210–214), wykaz nazw geograficznych (s. 214–217), wykaz skrótów (s. 217) oraz bibliografia (s. 218–227).

Anna Mrozowicka

*Vospominaniâ iz Sibiri: memuraly, očerki, dnevnikovye zapisi
pol'skih političeskih ssyl'nyh v vostočnuû Sibir' pervoj poloviny
XIX stoletîâ,*

publ., sost., perevod, vstupl., predisl., komment. B.S. Šostakovič, Irkutsk:
„Artizdat”, 2009, ss. 724 il.

Prezentowana książka otwiera nową serię wydawniczą zatytułowaną „Biblioteka Polsko-Syberyjska”. Jest adresowana do szerokiego kręgu czytelników, nie tylko specjalistów — historyków, lecz także etnologów, krajoznawców i amatorów syberyjskiej historii bądź literatury pamiątkarskiej. Zbiór zawiera przetłumaczone po raz pierwszy na język rosyjski wspomnienia oraz dzienniki czterech polskich zesłańców politycznych pierwszej połowy XIX w. na Syberii: Wincentego Migurskiego, Justyniana Rucińskiego, Juliana Sabińskiego i Agatona Gillera.

Historia zesłańca Polaków, a także migracji społeczno-ekonomicznej to kilkusetletni proces liczący około 200 lat. Odbijał się on w ramach ówczesnych struktur państwowych Imperium Rosyjskiego, w które wchodziły historyczne ziemie Rzeczypospolitej. Niemalże do niedawna ów fakt dziejowy był traktowany jedynie jako zjawisko marginalne syberyjskich procesów historycznych, a nawet jako „produkt uboczny” polityki zesłańczej caratu. Konsekwentnie problematyka polsko-syberyjska nie stanowiła przedmiotu kompleksowych studiów naukowych ani w rosyjskiej, ani nawet polskiej historiografii. Takie podejście w nauce radzieckiej zachowało się do przełomu lat 50. i 60. XX w. Właśnie wtedy, w okresie „poststalinowskiej odwilży”, wydano w Irkucku dwa tomy monograficznych materiałów oraz esejów poświęconych znamienitym polskim uczonym i patriotom walczącym o niepodległość Polski, jakimi byli Jan Czerski¹ i Aleksander Czekanowski². Jednakże każda kolejna próba zbadania dziejów Polaków na Syberii ujawniła, iż problematyka ta w wielu aspektach wciąż pozostaje *tabula rasa*. Wyjątkowo zaniedbaną i wymagającą szczególnej uwagi wydaje się ogromna spuścizna epistolarna, pamiątkarska

¹ I.D. Čerskij, *Neopublikovannye stat'i, pis'ma i dnevniki. Stat'i o I.D. Čerskom i A.I. Čerskom*, Irkutsk 1956.

² A.L. Čekanovskij, *Sbornik neopublikovannyh materialov A.L. Čekanovskogo. Stat'i o ego naučnoj rabote*, Irkutsk 1962.